

MAGYAROK KÍNÁBAN – A MAGYAR–KÍNAI KAPCSOLATOK ÚTTÖRŐI

Salát Gergely¹

Absztrakt

A tanulmány arra törekszik, hogy a szerző korábbi kutatásai alapján magyar oldalról bemutassa a 75 évvel ezelőtti magyar–kínai diplomáciai kapcsolatfelvétel előzményeit, a korábban is létezett államközi kapcsolatok alakulását, illetve azokat a személyiségeket, akik valamilyen szempontból a magyar–kínai kapcsolatok úttörőinek mondhatók. Az államközi kapcsolatok előzményeinek ismertetése után azokat a fontos magyar utazókat veszem számba, akik sokat tettek Kína magyarországi megismertetéséért. Ennek kapcsán jelzem, hogy a viszony nem volt teljesen egyoldalú, egy idő után kínai küldöttek is érkeztek Magyarországra. Mivel a kapcsolattörténetnek a civilek is részei, röviden említést teszek a tianjini és sanghaji magyar közösségről, illetve az első budapesti kínai kolóniáról. A cikk végén a magyar sinológusok első nemzedékét mutatom be, azokat a tudósokat, akik nélkül ma jóval kevesebbet tudnánk Kínáról.

Kulcsszavak: magyar–kínai kapcsolat, kapcsolattörténet, Kína, utazók, felfedezők

Abstract

This study aims to present from a Hungarian perspective the background of the diplomatic relations initiated 75 years ago between Hungary and China, based on previous research by the author. It discusses the development of pre-1949 inter-state relations and highlights the individuals who can be considered pioneers in Hungarian-Chinese relations in some respects. After outlining the first phase of the inter-state relations, I will list important Hungarian travelers who contributed significantly to promoting knowledge on China in Hungary. In this context, I note that the relationship was not entirely one-sided, as Chinese delegates also arrived in Hungary. Since civilians are also part of the history of these relations, I briefly mention the Hungarian communities in Tianjin and Shanghai, as well as the first Chinese community in Budapest. At the end of the article, I introduce the first generation of Hungarian sinologists, the scholars without whom we would know much less about China today.

Keywords: Hungarian-Chinese relations, history of relations, China, travelers, explorers

Bevezető

A Kínai Népköztársaság és Magyarország 1949-ben vette fel egymással a diplomáciai kapcsolatot, de ez nem jelenti azt, hogy a két ország korábban nem érintkezett egymással. Ha meg akarjuk érteni, hogy az idén 75 éves államközi kapcsolatok milyen alapokra épültek, milyen előzményekkel rendelkeztek, akkor érdemes visszatekinteni az 1949 előtt időszakra, illetve megnézni, hogy kik voltak az elsők, akik 1949 után elkezdtek Kínával foglalkozni. Bár mind Magyarországon, mind Kínában az akkori rendszer hangsúlyozta, hogy új országot építenek új kapcsolatokkal, valójában az építkezés nem a nulláról indult, a magyar–kínai kapcsolatok jóval régebbre nyúlnak vissza, mint 75 év.

1. Államközi kapcsolatok 1949 előtt

A Magyar Királyság és a Kínai Császárság közvetlenül sokáig nem érintkezett egymással, de a magyar–osztrák kiegyezés után létrejött az államközi kapcsolat. 1868–1870-ben ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia expedíciót küldött Kelet-Ázsiába

¹ PhD, habilitált egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, a Kínai Tanszék vezetője.

– ezen részt vett a nagy utazó, Xántus János is –, s ez a küldöttség Kínába is eljutott. Az expedíció 1869. szeptember 2-án Pekingben kereskedelmi és hajózási egyezményt írt alá Kínával. Ez tekinthető az első magyar–kínai szerződésnek, persze azzal a kitételrel, hogy természetesen nem önmagában Magyarország, hanem a Monarchia volt az aláíró (Mátyás, 2023). Az 1869-es szerződés megkötését követően a Monarchia főkonzulátust nyitott Sanghajban, Kína legnemzetközibb városában, ahol az ország a legintenzívebben érintkezett a külvilággal. A fővárosban, Pekingben jóval később, 1897-ben nyílt osztrák–magyar követség. Kína azonban csak 1902-ben küldte el első diplomáciai képviselőjét Bécsbe, addig a pétervári kínai követ látta el ezt a funkciót, ami azt jelzi, hogy a Qing-dinasztia érdeklődése a Monarchia iránt korlátozott volt (Józsa, 1966, 48–52.).

A korszak fontos – és nem túl dicsőséges – eseménye, hogy amikor 1900-ban kitört a bokszerfelkelés, az Osztrák–Magyar Monarchia is csatlakozott a lázadást leverő nyolchatalmi szövetséghez. Mivel a Qing-dinasztia hadat üzent a bevonuló nagyhatalmaknak, így rövid ideig a Monarchia is hadban állt Kínával. Az osztrák–magyar részvétel megítélése Magyarországon meglehetősen ellentmondásos volt, hiszen sokan nem látták értelmét, hogy Magyarország egy távoli kontinensen terjeszkedjék. A kételkedők gondolatait fogalmazta meg Ady Endre *Fel Kínába!* című gúnyversében, amelynek itt első versszakát idézzük (természetesen nem a – versben „kinézereknek” nevezett – kínaiakat gúnyolta, hanem a korabeli magyar elitet):

<i>Kinézerek országáról</i>	<i>De lenni fog! »Fel Kínába!«</i>
<i>Ismét szól a nóta,</i>	<i>Ez a jelszó járja.</i>
<i>Kinézerek országában</i>	<i>A kínai foglalókat</i>
<i>Roppant nagy a kvóta.</i>	<i>Hadihajó várja,</i>
<i>Német, angol, orosz, talján</i>	<i>Megjelölte már az utat,</i>
<i>Földet foglal rendre,</i>	<i>Zichy Jenő szépen,</i>
<i>Rettenetes, ha Kínában</i>	<i>Fel, honfiak, fel Kínába,</i>
<i>Csak magyar nem lenne!</i>	<i>Foglalni serényen!</i>

(Forrás: Arcanum, 1989)

A költő szavai persze nemigen befolyásolták az osztrák–magyar döntéshozókat, a SMS Zenta cirkálóval és néhány más hajóval érkező csapatok partra szálltak Tianjinnél, és bevonultak Pekingbe. Az akcióban néhány tucat magyar katona vett részt. A történeteket Józsa Sándor kandidátusi értekezése dolgozta fel részletesen, amely 1966-ban *Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia* címen könyvként is megjelent a

neves Kőrösi Csoma Kiskönyvtár sorozat egyik köteteként (Józsa, 1966). A bokszerfelkelés leverését követően a győztesek oldalán helyet foglaló Monarchia jelenléte erősödött Kínában. Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy koncessziós területet szerzett Tianjin városában. Ezt a magyar köznyelv „gyarmatként” tartotta és tartja számon, valójában nem gyarmat volt, a néhány háztömbnyi – 108 hektáros – terület nemzetközi jogilag Kínáé maradt, a Monarchia csak az igazgatását vette át. Tianjinben ma néhány akkor épült osztrák–magyar épület, illetve mai utánpótlás őrzi a koncesszió emlékét (Jamrik, 2011). Budapesten is találkozhatunk azonban az 1900-as beavatkozás tárgyi emlékeivel: a budai várban, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum előtti sétányon egy sor ágyú áll, ezek között a gondos megfigyelő – éppen a főbejárat előtt – felfedezhet kettő olyat, amelyek bronztestébe mandzsu és kínai szöveget öntöttek. A két 1689-ben öntött, 1900-ban már muzeális régiségnek számító ágyút valójában a németek zsákmányolták a bokszerfelkelés leverésekor, hazaszállították, s II. Vilmos német császár ajándékozta őket Ferenc Józsefnek (Józsa, 1966, 90–127.). Végül Budára kerültek. A tianjini koncessziós negyed megnyitása mellett fontos fejlemény volt, hogy a Monarchia konzulátust is nyitott Tianjinben és a Santung tartományi Zhifuban (ez ekkor önálló város volt, de ma már Yantai része).

A nem túl intenzív kínai–magyar kapcsolatoknak az I. világháború vetett véget. Ebben Kína az antanthoz csatlakozott, így a Monarchiával szemben álló szövetségi rendszerbe került (Józsa, 1966, 19–40.). 1917-ben Kína hadat üzent az Monarchiának, ezzel a diplomáciai kapcsolat hosszú időre megszakadt, a korábbi szerződéseket érvénytelenítették, ekkor veszítette el hatályát az 1869-es első szerződés is. A kínaiak 1917. augusztus 14-én az osztrák–magyar koncessziót egyoldalúan felmondták, a területet birtokba vették. Végül Ausztria az osztrák igényekről 1919-ben a saint-germaini békeszerződésben mondott le, a területet érintő magyar követelések 1920-ban, a trianoni békeszerződéskor szűntek meg.

A kínai hadüzenet után a diplomáciai kapcsolat hosszú ideig nem állt helyre. A két világháború között a közvetlen érintkezés csaknem teljesen megszűnt, békeszerződést is csak 1926-ban kötöttünk. Magyarország kínai képviselőjét Hollandia látta el, a Kínában élő magyarok ügyeit Hollandia sanghaji konzulátusa intézte. Az erre vonatkozó anyagokat aztán a hollandok átadták a Magyar Országos Levéltárnak, ma ott kutatható a két világháború közötti sanghaji magyar kolónia izgalmas története (Salát, 2023).

2. A másik oldal – az első kínaiak Magyarországon és a kínai Magyarország-kép

E korszakot illetően érdemes megvizsgálni a másik oldalt is, vagyis azt, hogy a kínaiak miként jelentek meg Magyarországon. Tudomásunk szerint az első kínaiak csak a 20. század elején jutottak el hozzánk. Mint említettük, 1902-ben Kína képviselőt létesített Bécsben. Az 1900-as években a végórát élő Qing Birodalom utolsó kétségbeesett kísérletet tett arra, hogy modernizálja magát, ehhez aktívan tanulmányoznia kellett a nála fejlettebb országok intézményeit, gazdaságát, technológiáját, ahogy néhány évtizeddel korábban a japánok tették. A kínaiak sokkal kevésbé voltak eltökéltek és sikeresek ebben, de az első magyarországi kínai látogatások ezekhez a tanulmányi körutakhoz kötődtek. 1906-ban egy mandzsu herceg vezetésével magas rangú kínai delegáció látogatott a Monarchiába, s a vendégek egyebek mellett megtekintették Weiss Manfréd csepeli tölténygyárát is. 1910-ben egy másik herceg tanulmányozta a magyar hadiipari üzemeket. 1912–1916 között a két ország hét kölcsönszerződést is kötött. Különösebb hatása mindezeknek az érintkezéseknek nem volt sem Kínára, sem Magyarországra (Józsa, 1966, 170–181.).

A hivatalos küldöttségek mellett érdemes még megemlíteni egy híres kínai személyiséget, aki Magyarországra látogatott. Kang Youwei (1858–1927), a korszak leg-híresebb kínai reformértelmiségye – aki ekkoriban nemigen térhetett haza, hiszen Cixi anyacsászárné valószínűleg kivégeztette volna, ahogy harcostársaival tette a száznapos reform után – 1904-ben, majd 1908-ban nyugati körútjai során hozzánk is eljutott. Ha már az imént idéztük Ady kínai vonatkozású versét, illendő, hogy a kortárs Kang Youwei magyarokról született versét is közöljük itt:

*Fehér a bőrszín, piros az orca –
megismerszik mégis a fajta:
szívükből köszönt, kezemet rázza
a magyarok kicsinye-nagyja.
Magyarországon ritka vándor,
soha nem látott, hona távol
– első vagyok, ki erre járok
a messzi kínai hazából.*
(Galla Endre fordítása, Galla, 1968, 19–21.)

Érdemes megjegyezni, hogy az 1900-as évek Kínájában – ahol a mai politikai korrektség elvárásait természetesen nem ismerték – divatosak voltak a „fehér fajról” és a „sárga fajról” szóló elméletek. Ezek Magyarországot is érintették. A magyarok ázsiai eredetéről ugyanis sok kínai értelmiségi hallott, s a fejlett világban potenciális szövetségest kereső kínaiak ebből azt a következtetést vonták le, hogy a magyaroknak különleges kapcsolataik vannak a kínaiakkal (lásd Tokaji Zsolt utószavát az alábbi kötetben: Biheguan, 2024). Ezt tükrözi Kang Youwei fenti verse is, de még egyértelműbben megjelenik ez az egyik első kínai tudományos-fantasztikus műben, az *Új korszakban* (Biheguan, 2024). Az 1908-ban megjelent regény egy bizonyos Biheguan Zhuren műve (nyilvánvalóan írói álnév, talán nem kisebb személyiség rejtőzködik mögötte, mint a korabeli politikai-kulturális mozgalmak legkiemelkedőbb alakja, Ling Qichao), s 1999–2000-ben játszódik, vagyis az akkori távoli jövőben. A magyarul megjelenés alatt álló történet kiindulópontja, hogy a kétharmadrészt „sárgák”, egyharmadrészt „fehérek” által lakott Magyarország szeretne csatlakozni a kínai érdekszférához (azáltal, hogy átveszi a kínai naptárat), ezt azonban a fehér fajú országok katonai nyomásgyakorlással próbálják megakadályozni. Hogy tekintélyét megőrizze, Kína – a sárga fajú országok szövetsége élén – flottát indít Magyarországra védelmére. A könyv arról szól, hogy a kínai és a nyugati flotta miként vet be egyre fejlettebb technikai vívmányokat a másik legyőzésére. Témánk szempontjából mindebből az a fontos, hogy – legalábbis bizonyos kínai értelmiségiek szemében – Magyarország különleges helyet foglalt el a világban.

Miközben Tianjinben kis osztrák–magyar negyed alakult ki – ahol magyarok is laktak –, Budapesten egész kínai kolónia jött létre. A mára csaknem elfeledett közösség tagjai valamikor a 20. század első éveiben érkeztek, s elsősorban a Conti (ma Tolnai Lajos), a Szövetség és a Huszár utcában telepedtek le. Elsősorban zsírkőből és selyempapírból készített dísz tárgyakkal kereskedtek, s nem voltak sokan: egy 1914-es felmérés 62-re tette a számukat. A jeles magyar író, Molnár Ferenc, a *Pál utcai fiúk* szerzője így ír róluk *Kínaiak* című 1914-es tárcájában:

„Egy szegény »szobrocsonka-árús« át akart menni az utca egyik oldaláról a másikra, miközben jött egy automobil és szó nélkül elgázolta. Meghalt. A lapokból a nevét se tudtam megállapítani. Némelyek szerint Liuigi, mások szerint Liu-ki-ki Typhées, Tyu-igi volt a neve, de a nagy átlag röviden Luiginek írta, mert ez legalább szép és értelmes olasz név, azt jelenti, hogy Lajos.

Ez a szegény Lajos egyike volt azoknak a különös alakoknak, akik egyszerre csak megjelentek Pesten s nagy feltűnést keltettek azzal, hogy igazi piszkos kínaiak voltak és zsírkőből faragott kis bálványokat és vadállatokat árultak. Aztán megszoktuk őket és most már hozzátartoznak az utca és a kávéház életéhez, de hogy miből élnek, azt még mindig nem tudom. Mint ahogy senki se látott még szamarat megdöglenni, úgy nem láttam még soha embert, aki ezektől vásárolt volna valamit. [...]

A rejtély, hogy ezek az emberek hogyan kerültek ide, körülbelül meg van oldva. Eleinte azt hitték róluk, hogy valami cseh gyáros hozatta őket Kinából, – mert kínaiak – hogy a Csehszországban készült kínai iparművészeti cikkekkel házaljanak. De aztán megtudtuk, hogy nem így van. Ezeket a kis tarka vadkutyákat, vadbálványokat és vad-tintatartókat ők maguk fabrikálják kemény késsel a puha kőből. Az utóbbi években minden képzeletet felülmúló kíváncsi lányszó vett erőt a nyomorult kínai lakosságon. [...] Ezek a pesti kóbor szobrászok ennek a Kinából kihullámzó hatalmas áradatnak a legvégső nyúlványai, ők vándoroltak legmesszibbre, mert nem Kelet felől jöttek ide, hanem nyugatról, körül, a földgömb nagyobbik részét megkerülve. El lehet képzelni, milyen rossz dolguk van odahaza, ha ekkorát vándorolnak azért a jólétért, amiben itt részük van” (Molnár, 1927).

Valójában a budapesti kínaiak a transzszibériai vasúton érkeztek, ezért az I. világháború kitörésekor felmerült, hogy az oroszoknak kémkednek. Vizsgálatot indítottak ellenük, de ennek nem lett következménye. Valószínűleg azután fogyatkozott meg a létszámuk, hogy Kína és a Monarchia között megszakadtak a kapcsolatok. 1920-ban kilenc, 1925-ben pedig nagyjából ötven kínai élt az országban, majd valószínűleg a nagy gazdasági világválság idején hagyták el végleg Budapestet (Boros, 2018). Az ő történetük tudományosan egyelőre feltáratlan, de jelenleg folynak a kutatások egy doktori disszertációhoz, amely éppen a legkorábbi magyarországi kínai kolónia történetét dolgozza majd fel.²

3. Magyar utazók Kínában³

A kapcsolati előzményeknél érdemes még kitérni egy sajátos jelenségre, a magyar Kelet-kutatók és egyéb tudósok kínai útjaira, hiszen ezek is hozzájárultak a magyarországi Kína-kép alakulásához, ami az 1949 utáni kapcsolatokra is hatással volt. Érdemes visszaigrani az időben jóval az államközi kapcsolatok létrejöveteléhez.

Abban, hogy a magyarok komoly érdeklődést mutattak Kína iránt, minden bizonyíték nagy szerepet játszott a magyarok keleti eredetével kapcsolatos elképzelések. Az érdeklődés sokáig egyoldalú volt, ami talán a méretbeli különbségből is fakad, a kapcsolat sokáig meglehetősen aszimmetrikus volt, a magyarok jellemzően jobban érdeklődtek Kína iránt, mint fordítva. Ezt jelzi, hogy az első ismert magyar a 14. században járt Kínában, míg az első kínai, ahogy láttuk, csak a 20. században jutott el Magyarországra.

Az első ismert magyar, aki Kínában járt, egy bizonyos Magyarországi Gergely (Gregorius de Hungaria) nevű szerzetes volt. A 13–14. században a Mongol Birodalom Eurázsia nagy részét lefedte, így viszonylag könnyen el lehetett jutni Európából Kelet-Ázsiába. A két terület között megélénkült a kapcsolattartás, s az első magyar egy mongolokhoz küldött pápai követség tagjaként jutott el Kínába. Gergely 1341-ben XII. Benedek pápa küldöttként magával a kínai császárral is találkozott. A követség, amelyet a firenzei származású Giovanni Marignoli vezetett, öt évet töltött a Yuan Birodalomban, majd 1346-ban tért vissza Európába. Sajnos a követjárásról szóló források elsősorban Marignolival foglalkoznak, így Gergelyről a nevén kívül alig tudunk meg valamit. (Kubassek, 1993, 16.; Diós & Viczián, 1993–2010).

Csaknem ugyanennyire homályos figura Boldog Eskandeli (vagy Eskandélyi) Máté (Matheus Escandel) is, aki nem sokkal Magyarországi Gergely után, de már a Ming-dinasztia alatt járt Kína belsejében. A budai polgárként született pálos vagy Domonkos-rendi barát – a jóval későbbi források szerint – a Szentföldön keresztül jutott el Indiába, majd Kínába, s ott halt vértanúhalált 1399 körül. A legenda szerint feltámasztott öt embert, akiket egy hitvitában gyilkoltak meg, emiatt a helyi papok megölték, s ezáltal ő lett az első kínai vértanú. A római katolikus egyház a magyar boldogok között tartja számon (Kubassek, 1993, 16–17.; Ilkó, 2012).

² A készülő dolgozat szerzője Mátyás Anna Réka, akinek a témáról több írása is megjelenés alatt áll.

³ A jelen alfejezet egy korábbi írásom (Salát, 2023) vonatkozó része alapján készült, annak módosításával, némi kiegészítéssel. Jelentős mértékben építettem tovább egy még korábbi cikkemre is: Salát, 2009.

A következő ismert magyarországi kötődésű utazó a jezsuita Gruber János (Johann Grueber, 1623–1680). A linzi születésű szerzetes 1658-ban szállt partra Makaóban, és a már ekkor is fővárosként szolgáló Pekingben is tevékenykedett néhány évig a híres német jezsuita, Johann Adam Schall von Bell oldalán. Amikor hazatért, Sárospatakon, Tokajban és Győrben lelkészkedett (Diós & Viczián, 1993–2010; Józsa, 1966, 10.).

A tudós jezsuiták között érdemes még megemlíteni Molnár János (1728–1804) nevét, aki nem járt ugyan Kínában, de az első magyar nyelvű művészettörténeti munka összeállítójaként (1760) külön könyvben foglalkozott a kínai építészettel a szerző Kínában élt rendtársainak leírásai alapján, s *Magyar Könyv-ház* című folyóiratában először említette magyarul a konfucianus kánont (Tokaji, 2021, 31.; Kuo, 2019, 184.).

Az egyházi személyek érdeklődése Kína iránt később sem szűnt meg. Erdélyi Ignác lazarista hittérítő 1861-től élt Kínában, a szintén lazarista Ürge Ignác pedig 1880 körülől (Józsa, 1966, 10.). Az 1920-as évektől intézményesedett a magyar missziós tevékenység: önálló missziót hoztak létre Kínában a magyar jezsuiták, ferencesek és kalocsai iskolánövérsek. Ezek csak 1949 után hagyták el az országot (Vámos, 2003; 2004).

A 18. századtól már magyar világi utazók is megfordultak Kínában. Meglehetősen kevés hiteles információval rendelkezünk a szabólegényből lett vándorról, Jelky Andrásról (1738–1783), az azonban igazoltnak tűnik, hogy kalandos utazásai során elvetődött Makaóba és Kantonba is, ahol holland szolgálatba állt. Hogy pontosan mit csinált Kínában, arról nincs megbízható adat (Kubassek, 1993, 25–26.). Hasonlóan problémás személyiség a korszak másik híres kalandora, Benyovszky Móricz (1741–1786), aki miután egy lopott hajóval megszökött a kamcsatkai orosz hadifogolytáborból, Tajvanon töltött néhány hetet. Benyovszky a szigetnek azon a részén szállt partra, ahol nem volt kínai jelenlét, s azt hitte, hogy egész Tajvant az őslakosok uralják. Ennek megfelelően hosszas javaslatot írt a francia királynak arról, hogy miként kellene a szigetet gyarmatosítani (Jordán, 2005, 66–67.). Benyovszky kalandjait leginkább saját emlékirataiból ismerjük, amely minden bizonnyal erősen kiszínezi a történeteket.

A 19. század volt a tudós magyar utazók nagy korszaka. Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) eredetileg azért indult el Nagyenyedről Keletre, hogy felkutassa a magyarok őshazáját. Hosszas vándorlás után egészen Tibetig jutott, ahol az 1820-as években hosszú időt töltött különböző kolostorokban. Bár a magyarok őseinek nyomát nem találta meg, tibeti szótárával, nyelvtanával és egyéb munkáival a tibetoló-

gia tudományának világszerte tisztelt megalapítója lett. Lhaszába, Tibet fővárosába vezető útján érte a halál Dardzsilingben (Kubassek, 1993, 33–41.; Baktay, 1942).

Andrássy Manó (1821–1891) gróf, a későbbi miniszterelnök, id. Andrássy Gyula gróf testvére az 1848–49-es szabadságharc leverése után emigránsként bejárta Délkelet-Ázsiát, s 1949-ben érintette Hongkongot, Makaót és Kantont is. Kínai és indiai utazásai során szerzett élményeiről *Utazás Kelet-Indiákon* című díszesen illusztrált kötetében számolt be, amelynek alapján beválasztották a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé (Kovács, 2006; Józsa, 1966, 10–11.).

Szintén a tudós utazók sorát gyarapította Xántus János (1825–1894) természetkutató, etnográfus, aki a szabadságharc után Amerikába emigrált, majd természettudományi gyűjteményével hazatérve megalapította a Fővárosi Állat- és Növénykertet, és megalapozta a későbbi Néprajzi Múzeumot. Mint említettük, tagja lett az 1868-ban indult osztrák–magyar ázsiai expedíciónak, amellyel Ceylon, Sziám és Japán mellett Kínába is eljutott, s az út során gazdag anyagot gyűjtött (Kubassek, 1993, 64–67.).

A korszak legjelentősebb magyar expedícióját Széchenyi Béla gróf (1837–1908) – a „legnagyobb magyar” fia – vezette. 1877–1880 közötti, 29 hónapos útján két társával – a világhírű földrajztudóssal, Lóczy Lajossal (1849–1920) és Gustav Kreitner (1847–1893) osztrák térképésszel – bejárta Kína nagy részét, illetve több kelet- és délkelet-ázsiai területet. Kínában feltérképezték a Jangce deltavidékét, Gansu, Qinghai és Yunnan tartományt, s eredményeikről három vaskos kötetben számoltak be (*Széchenyi Béla gróf kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye*, Budapest, 1890–1897). Lóczy Lajos *A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása* (Budapest, 1886) című könyvében a korban kiemelkedő színvonalú leírását adja Kína földrajzának. Az expedíció által gyűjtött tudományos anyag, kőzet- és kövületminták feldolgozását kéttucatnyi tudós végezte el, a résztvevők Kínáról szóló leírásai pedig évtizedekig alapvető jelentőségűnek számítottak (Józsa, 1966, 11–13.).

Lóczy Lajos ösztönzésére indult Kínába 1896-ban Cholnoky Jenő (1870–1950), aki két évet töltött a távol-keleti országban. Tanulmányozta a Kínai-alföld nagy folyóinak deltavidékét, felfedezett egy nagy lávamezőt Mandzsúriában, és értékes néprajztudományi anyagot is gyűjtött. Kalandjairól *A sárkányok országából – Életképek és útirajzok Khinából* című nagy sikerű könyvében számolt be (Kubassek, 1993, 61–63.).

A legnagyobb nemzetközi hírnévre szert tett magyar származású tudós-utazó Stein Aurél (1862–1943) volt, aki Belső-Ázsiát kutatta, beleértve annak Kínához tartozó

területeit is, s a dunhuangi kéziratok megismertetőjeként vált világhírűvé (Kelecsényi, 2007). Az ősi selyemút mentén fekvő Dunhuang buddhista barlangtemplomairól Lóczy Lajos számolt be először Európában, s az ő 1902-es hamburgi előadása alapján indult oda a Pesten született, de a brit koronát szolgáló Stein Aurél, aki ekkor már évek óta Belső-Ázsia eltűnt civilizációi után kutatott. Stein végül 1907-ben jutott el Dunhuangba, amelyből ekkorra – bár valaha virágzó kereskedelmi és vallási központ volt – már csak romos oázisvároska maradt Kína és a belső-ázsiai sivatagok peremén. A város melletti homokkő falba vájt Ezer Buddha barlangtemplomok mintegy ötszáz celláját színes falfestmények, domborművek, szobrok díszítették, amelyek rendkívül gazdag képet adtak a középkori kínai és belső-ázsiai buddhista művészetről (Miklós, 1959). Az igazi kincsek azonban egy titkos, befalazott üregben rejtőztek: az egyik barlangtemplomból nyíló apró helyiségbe egy évezrede több ezer Kr. u. 500–1000 között keletkezett kéziratot, képet, könyvet rejtettek. Steinnek végül sikerült huszonnégy láda irattekercset, illetve öt láda képet és hímzést megszereznie a rejtekhelyet felfedező helyi szerzetestől, s ezeket Londonba szállíttatta. Stein nyomán más külföldi tudósok is Dunhuangba utaztak tekercsekért, így a felbecsülhetetlen kincsegyüttes szétszóródott a világ különböző múzeumai, gyűjteményei között (Salát, 2024). Ma a tudósok egy nemzetközi projekt keretében az interneten igyekeznek „összerakni” a teljes dunhuangi kollekciót, hogy az egymástól elválasztott, sőt sokszor több darabra tépett iratok legalább virtuálisan egyesülhessenek. Természetesen köztük is van magyar: a projekt egyik szervezője Galambos Imre volt, aki jelenleg a Cambridge-i Egyetem professzora.⁴

Érdemes megemlíteni még Zichy Jenő 1898-as kínai expedícióját: a magyar gróf viszontagságos szárazföldi úton jutott el 1898 szeptemberében Pekingbe azzal a céllal, hogy az ottani császári levéltárban felkutassa azokat az állítólagos Árpád-kori okleveleket, amelyeket Batu kán rabolt el Magyarországról. Pekingben azonban éppen ekkor zajlott a „száznapos reform” végét jelentő puccs, így Zichy nem jutott be a levéltárba; később persze az is kiderült, hogy ott nincsenek magyar anyagok (Józsa, 1966, 15–17.). Előtte két másik Zichy is jár Kínában: 1875–1876 között Zichy József és öccse, Ágost tett körutat a kontinensen, a Mennyei Birodalomban is több várost meglátogattak, ám céljuk inkább a turistáskodás volt, mint valamely tudományág művelése. Mindenesetre József nemrég előkerült és publikált naplója rendkívül olvasmányos leírását adja a korabeli Kínának (Zichy, 2013).

Hopp Ferenc (1833–1919) nem valódi tudós volt, hanem optikus, mégis beírta nevét a hazai orientalisztika történetébe. Vállalkozásából nagy vagyonra szert téve többször is Kínába utazott, ahol értékes műkincseket szerzett, amelyeket villájával együtt halálakor a magyar államra hagyott. Ezek lettek az alapjai a róla elnevezett Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumnak. Hopp művészeti tanácsadója, majd múzeumának első igazgatója Felvinczi Takács Zoltán volt (1880–1964), aki haláláig gyarapította, rendszerezte és kutatta a Magyarországra került távol-keleti műkincseket (Miklós, 1985).

Az utolsó „utazó tudós” Ligeti Lajost tekinthetjük, aki 1928-tól három évet töltött Belső-Mongóliában a klasszikus mongol íráskész tanulmányozásával és nyelvészeti kutatásokkal. A hazai orientalisztika intézményrendszerének kialakítójaként, a különféle képzések elindítójaként, a fő kutatási irányok meghatározójaként hatása ma is érezhető.

Az arisztokrata vagy nagypolgári háttérű utazók, tudósok és műgyűjtők mellett a 19. századtól már más minőségben is eljutott Kínába jó néhány magyar. Faragó Ödön 1873-tól vámhivatalnok minőségben élt Kínában, s számos cikket írt az országról és az általa elképzelt kínai–magyar nyelvrokonságról (Józsa, 1966, 14–15.). A Lóczy-tanítvány Gubányi Károly (1867–1935) és Szentgáli Antal (1868–1945) mérnökök 1896–1904 között Mandzsúriában dolgoztak különféle építkezéseken (Kubassek, 1993, 83–86.). Kompolthy Jób tengerésztiszt 1902-től egy évtizedig élt Kínában, s többek között a Jangce-parti tartományok postaszolgálatának megszervezése kötődik a nevéhez (Kubassek, 1993, 87–89.).

A két világháború között a már említett sanghaji magyar kolónia számottevő méretűre növekedett. Az I. világháború lezárultát követően hazatérőben sok orosz hadifogságba esett magyar hadifogoly állt meg – vagy telepedett meg végleg – Sanghajban, sokan közülük egész szép karriert futottak be. Később magyar zsidók is menekültek ide. Mind a magyar hadifoglyoknak, mind a zsidó menekülteknek óriási segítséget nyújtott Komor Pál (1886–1973), a „sanghaji Wallenberg”, aki még korábban, családja műkereskedése révén került ide, s lényegében Sanghajban nőtt fel (Mervay, 2020; 2023). Ugyancsak Sanghajban élt a beszercebányai születésű Hugyec (vagy Hudec) László (1893–1958) építész. Ő 1920-ban került Kínába, ahol 1925-ben saját céget alapított, s összesen 65 épületet tervezett a nemzetközi metropoliszban. Épületei – például a híres Park Hotel – jelentősen hozzájárultak Sanghaj modern arculatának kialakulásához (Poncellini & Csejdy, 2010). Szintén

⁴ International Dunhuang Project: <http://idp.bl.uk/>

jó nevű építész volt Sanghajban a gyöngyösi születésű Gonda Károly (1889–1969), aki Hugyeczel egy időben dolgozott itt, s kilenc ismert középülete maradt fenn (Baldavári, 2019.). A sanghaji magyar közösség életét olyan személyiségek is színesítették, mint például a kalanador Trebitsch Ignác, aki Rejtő Jenő regényeiben az igazi Trebitsch, más néven Buzgó Mócsing néven lett megörökítve (lásd még Mervay, 2016).

4. Az első magyar sinológusnemzedék

A II. világháború után néhány évvel Magyarországon és Kínában is a helyi kommunista párt került hatalomra, így a két ország politikailag egy platformra és blokkba került. Kétség sem merült fel azt illetően, hogy a Magyar Népköztársaság elismeri a Kínai Népköztársaságot (KNK), és a két új állam felveszi egymással a diplomáciai kapcsolatot. Ez a KNK kikiáltása után néhány nappal, már 1949. október elején megtörtént. Mindez teljesen új fejezetet nyitott a magyar–kínai kapcsolatok történetében.

Az első Kínába akkreditált magyar követ, Safrankó Emánuel 1950. február 15-én, az első budapesti kínai követ, Huang Zhen pedig 1950. augusztus 4-én vette át megbízólevelét. Megindult a kapcsolatok szerződéses alapjainak lerakása: az ekkoriban aláírt megállapodások lettek az első egyenjogúságon alapuló egyezmények a két ország között. A következő években árucseré-forgalmi, kulturális együttműködési, távközlési, növényvédelmi stb. szerződések sora kötöttetett (Vámos, 2020, 19–40.). Az 1956-os forradalom után Kína gazdasági és politikai támogatása jelentős szerepet játszott a Kádár-kormány konszolidációjában. A kiemelt figyelmet bizonyítja, hogy 1957 januárjában Zhou Enlai miniszterelnök Budapestre látogatott, ugyanezen év szeptember–októberében pedig Kádár János utazott Kínába. A kapcsolatok csúcspontját az jelentette, amikor 1959 április–májusában Münnich Ferenc miniszterelnök Kínában aláírta a magyar–kínai barátsági és együttműködési szerződést, s ugyanebben az évben Dobi István államelnök részt vett a Kínai Népköztársaság kikiáltásának 10. évfordulójára rendezett pekingi ünnepségen (Vámos, 2020, 41–62.; Szobolevszki & Vida, 2001).

A kapcsolatok rendkívül komplexszé válása és intézményesülése azt jelentette, hogy a legkülönbözőbb szektorokban megjelentek a kétoldalú cserekapcsolatok a két ország között, mindkét országból rendszeresen ellátogattak vezetők, szakmai

delegációk, művészeti együttesek, sport- és tudományos küldöttségek a másikhoz. A kapcsolatok gerincét már nem egy-egy kiemelkedő személyiség látogatása adta, hanem az intézmények egymás közötti együttműködése. Csak országos szintű politikai, gazdasági vagy kulturális-tudományos vezetőből több száz vagy akár több ezer fordult meg a másik országában. A távolság a két ország között csökkent. A gőzhajózás elterjedése előtt az út Kínába évekig tartott, s még a 19. század második felében is hónapokat vett igénybe. Ez a transzszibériai vasút felépülésével hetekre csökkent, de jó ideig még repülővel is napokba tellett eljutni a másik országába az átszállások miatt. Ma már a közvetlen repülőjáratokkal néhány óra alatt eljuthatunk Budapestről egy-egy kínai nagyvárosba. Ezt a fejlődést a kapcsolatok intenzitásának növekedése követte, ma már tipikusan nem egy-egy tudós utazó megy Kínába több hónapra vagy évre, hanem évente komplett küldöttségek és társulatok százai néhány napra vagy hétre. Az elmúlt 75 évből ezért aligha van értelme egy-egy személyt kiemelni, ám úgy véljük, egy csoporttal mégiscsak foglalkoznunk kell: ők azok a magyar sinológusok, akik Magyarországon megteremtették ezt a tudományágat, s akik elsőként folytattak felsőfokú tanulmányokat Kínában. Az ő hatásuk a kapcsolatokra felbecsülhetetlen, hiszen ők tették elérhetővé – fordításaikkal, írásaikkal – azokat az információkat, amelyek alapján az új Kína megismerhetővé vált a magyar nagyközönség és döntéshozók számára, sőt eleinte tolmácsként ők tették lehetővé a két ország vezetőinek közvetlen érintkezését. Kiemelkedő fontosságuk miatt, s mert életüket Kína megismerésére és megismertetésére tették fel, a továbbiakban velük foglalkozunk – nem lebecsülve persze számos másik személyiség jelentőségét.⁵ Azért is kell egy szűk csoportra koncentrálni, mert mindenki, aki fontos szerepet játszott vagy játszik a magyar–kínai kapcsolatok alakulásában, nem férne be a jelen cikkbe.

A magyar sinológia létrejöttét az tette lehetővé, hogy az 1950-es évek elején nemcsak a politikai és gazdasági együttműködés indult meg, hanem a kulturális, oktatási és tudományos csere is (Nagy & Apatóczy, 2020). A politikai vezetés ugyanis tisztában volt vele, hogy a jó politikai és gazdasági kapcsolatokhoz szükség van egyrészt olyan szakemberekre – tolmácsokra, fordítókra, diplomatákra –, akik közvetítőként tudnak szolgálni a két nép között, másrészt olyan kulturális alapismeretekre,

⁵ Az alábbi részben szereplő sinológusok nagy részét személyesen ismertem (vagy ismerem), többségük tanított. Az ELTE honlapja számára, illetve az elhunytak esetén a halálukkor különféle folyóiratoknak jórészt én állítottam össze életrajzukat és publikációs listájukat a tőlük kapott anyagok alapján, a továbbiakban ezekre a feljegyzésekre támaszkodom. Köszönettel tartozom továbbá Tokaji Zsoltnak, aki összeállította és a Wikipédián publikálta a magyar sinológusok életrajzeit, egyes adatokat ezekből a szócikkekből vettem át.

amelyekre az egyéb területeken folytatott együttműködéseket alapozni lehet. Ezért megindult a magyar Kína-kutatók szisztematikus képzése, az Eötvös Loránd Tudományegyetemre átnevezett budapesti egyetemen újjászervezték és modernizálták a kínai szakot, s 1950-ben Kínába utazott a magyar ösztöndíjas diákok első csoportja, akiket később újabb évfolyamok követtek. Így került ki Kínába többek között Galla Endre (1926–2008), Mészáros Vilma (1921–1977), Józsa Sándor (1928–), Miklós Pál (1927–2002), Tálás Barna (1928–2019), Polonyi Péter (1935–2011) és Kalmár Éva (1938–) – ők lettek azok, akik lényegében megteremtették és felvirágoztatták a hazai sinológiát, néhány itthon képzett remek szakember, elsősorban Tőkei Ferenc (1930–2000) és Csongor Barnabás (1923–2018) mellett. Ugyanekkor a kínaiak is küldtek hozzánk diákokat, akik Magyarország kínai megismertetéséhez járultak hozzá (Tarrósy & Vörös, 2019, 198.; Salát, 2013, 326–327.; Sárvári & Trautmann, 2019).

Az alábbiakban születési év szerinti sorrendben ismerkedünk meg velük.

A miskolci születésű Csongor Barnabás életkori okokból is korábban kezdett Kínával foglalkozni, mint a többiek, és már végzett Kína-kutatóként érte a kapcsolatok 1949-et követő felvirágzása. 1941-ben érettségizett Beregszászon, 1942-től a ELTE elődjének magyar–olasz szakán tanult, itt kezdett el foglalkozni a kínai nyelvvel is. 1947-ben védte meg doktoriját az ujjur írásos kínai szövegek témakörében. Magyar irodalmi végzettsége különleges műveltséget és stílusérzéklet adott neki ahhoz, hogy talán a legjobb kínai–magyar fordítótá váljon. 1948–1949-ben a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum munkatársa volt, 1950 júniusában lett tudományos kutató az ELTE Kelet-ázsiai Tanszékén, 1960-ban kandidátusi fokozatot szerzett. 1962-től 1990-es nyugdíjazásáig egyetemi docens, 1963–1983 között a Kínai és Kelet-ázsiai Tanszék vezetője volt. Nem volt lehetősége rá, hogy Kínában járjon egyetemre, de számos hosszabb tanulmány-úton járt a távol-keleti országban. Csongor Barnabás nevéhez fűződik a klasszikus kínai irodalom legnagyobb alkotásai közül többnek (*Nyugati utazás, Vízparti történet*) az átültetése magyar nyelvre, emellett kiterjedt nyelvészeti és ismeretterjesztő munkát is végzett. E sorok írójának meggyőződése, hogy egyetlen nyugati nyelven sem készültek olyan színvonalú kínai regényfordítások, mint amilyenek Csongor Barnabás keze alól kikerültek. Hogy szemléltessük e nemzedék helyzetét, érdemes itt idézni, hogy Csongor maga miként vallott saját pályája és a magyar sinológia kezdeteiről:

„Egyszerűen csak úgy döntöttem, hogy orientalista leszek, bár fogalmam sem volt, hogy az micsoda, csak azt tudtam, hogy az valami csodálatos, rendkívüli valami. Szüleim persze kétségbeestek, s mondták, hogy fiam, éhen fogsz halni, mint Csoma Sándor. Persze Csoma Sándor másképp halt meg, de hát valamiképp csak meghalt, tehát orientalistának nem jó lenni. [...]

Mindenkinek két tanárszakot kellett választania, s emellett, ha valakinek volt még ideje és ereje, akkor mást is tanulhatott, például keleti nyelveket. Én magyar–olasz szakra jutottam be, de már a felvételin találkoztam jövőendő tanárommal, Ligeti Lajos professzorral. Amikor mondtam neki, hogy orientalista szeretnék lenni, várakozással ellentétben – titokban reménykedtem, hogy a keblére fog ölelni, s melegen üdvözlő a Kelet-kutatók körében – ő felmordult: »Micsoda?! Tud maga németül? Angolul? Franciául? Oroszul? Kínaiul? Mongolul? Hát most ide figyeljen: ezt mind meg kell tanulni. És ha mindezt megtanulta, akkor elmehet hotelportásnak, mert ez még nem tudomány. A tudomány ezután jön. Aztán ha azt is elsajátította, akkor éhen fog halni, mert állás, az nincs. Ezek után akar még orientalista lenni?« »Igen« – mondtam szorult helyzetemben. »És mivel akar foglalkozni?« »Japánnal.« »Japán, fiam, az nincs. Vagy kínai, vagy elmegy a fenébe.« Így lettem Kína-kutató. [...]

Amikor megszereztem a diplomámat, s kineveztek adjunktusnak, Ligeti átadta nekem a tanszék minden terhét. Így nekem kellett tartani a kínai nyelvórákat, a legkülönbözőbb klasszikus kurzusokat, s elő kellett adni bizonyos alapismereteket, például a kínai történelemről, a kínai nyelvtanról, irodalomtörténetről. Tehát bele kellett tanulnom ezekbe a stúdiumokba is. Ekkor kezdett előttem feltárulni a kínai kultúra hihetetlen gazdagsága, mélysége és terjedelme, amely azóta is rabul ejtett. [...]

1949-ben felvettük a diplomáciai kapcsolatot a Kínai Népköztársasággal, s a rendelkezésünkre álló könyvek, anyagok is gyarapodni kezdtek. Például 1949-ben Budapesten volt a Világifjúsági Találkozó, és sok utánjárás után Tőkei Ferencsel, akkori hallgatómmal, később pedig kollégámmal és tanárommal sikerült felkutatnunk a kínai delegációt. Elnyögtük nekik azt a két mondatot, amit könyvből sikerült modern kínaiul megtanulnunk. Ők nagyon örültek nekünk, s megajándékoztak minket egy fél láda brosúrával, Mao Ce-tung műveivel, Zsenmin Zsipaóval, úgyhogy attól kezdve volt élő kínai szöveg, amit olvashattunk” (Salát, 2004).

A Csongor által is említett Tőkei Ferenc is az ELTE bölcsészkarára járt, kínai és tибeti szakra. Ő is még ahhoz a nemzedékhez tartozott, aki itthon sajátította el a szakma alapjait, nem volt lehetősége Kínában tanulni. Sinológiai tanulmányai mellett filozófiával is foglalkozott, egyszerre tartották számon kiemelkedő sinológusként és filozófusként is. 1953-ban szerezte meg a diplomáját, majd 1956-ban a nyelvtudományok kandidátusa, 1965-ben az irodalomtudomány doktora lett. Az 1950-es években dolgozott a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban, majd lektor lett az Európa Könyvkiadónál. Itt kezdeményezte a kínai és más keleti könyvek kiadását, közreműködött szerkesztésükben, fordításukban. Az „ázsiai termelési móddal” kapcsolatos munkái jelentős nemzetközi visszhangot váltottak ki. 1967-től az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, 1969–1972 között az igazgatója lett. 1971-től tanított az ELTE filozófia, később kínai szakán. Kiemelkedő munkája a háromkötetes ókori kínai filozófiai szöveggyűjtemény, amely ma is megkerülhetetlen bárki számára, aki Magyarországon kínai filozófiával szeretne foglalkozni.

Teljesen más sors jutott annak a nemzedéknek, amely 1949 körül volt abban az életkorban, hogy felsőfokú tanulmányokra küldhették külföldre. (Mészáros Vilma is ide tartozott, mert ő a numerus clausus miatt csak később mehetett egyetemre, ő viszont a kínai ösztöndíj után inkább francia és világirodalommal foglalkozott, a sinológia területéhez csak néhány műfordítással járult hozzá, ezért itt nem mutatjuk be.) Ennek a nemzedéknek a tagjai először nem a kínait választották, de egyéb szakos eredményeik és képességeik alapján az egyetemi és a pártvezetőség úgy döntött, hogy Kínába küldi őket.

Ilyen volt Galla Endre, aki 1945–1950 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának magyar–német szakára járt, majd 1950 decemberében állami ösztöndíjasként a magyar diákok legelső csoportjával a Kínai Népköztársaságba küldték. Pekingbe került, ahol először 1950–1952 között a neves Qinghua Egyetemen kínai nyelvet tanult, majd 1955-ig aspiránsként a Pekingi Egyetemen irodalmi tanulmányokat folytatott. Ő elsősorban a 20. századi kínai irodalom egyes kérdései iránt érdeklődött, számos fordítása jelent meg, illetve kiterjedt kutatásokat végzett a magyar–kínai irodalmi és kulturális kapcsolatok területén, például Petőfi kínai recepciójának első számú kutatója lett. Az 1950-es években még a külügyminisztérium foglalkoztatta, diplomataként is szolgált, de 1959-től saját kérésére áthelyezték az ELTE Kínai és Kelet-ázsiai Tanszékére. Nemcsak kínai irodalmi műveket fordított magyarra, hanem magyarokat is kínaira, például Petőfi Sándor, Arany János, József Attila, Ady Endre és más magyar költők verseit ültette át kínai nyelvre. Kandidá-

tusi disszertációját *A magyar irodalom Kínában* címmel írta, ezt 1962-ben védte meg (Galla, 1968). 1983-tól 1995-ig a Kelet-ázsiai Tanszék vezetőjeként dolgozott.

Miklós Pál a kínai művészettörténet elismert kutatója volt. 1950-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar–francia szakos bölcsészdiplomát szerzett. Ekkor ösztöndíjasként Kínába ment, ahol 1951–1954 között a Pekingi Egyetemen kínai művészettörténetet tanult. 1954-től a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum muzeológusaként dolgozott, 1959-ben a művészettörténet kandidátusa lett. 1958–1974 között az MTA Irodalomtudományi Intézet munkatársa, 1975–1985 között az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, majd 1985–1987 között a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum igazgatója volt. Számos könyvben és több száz tanulmányban ismertette meg a magyar olvasókat a kínai képzőművészetek történetével és értelmezésének módjával. Emellett irodalmi műfordításokat is készített.

Tálas Barna Kína-kutató közgazdászként vált ismertté. 1950-ben az ELTE filozófiapolitikai gazdaságtan–lélektan szakán végzett, majd a fentiekhez hasonlóan Kínába küldték. 1951–1952-ben a Qinghua Egyetemen kínaiul tanult, 1952–1955 között pedig a Népi Egyetemen volt aspiráns. Többször dolgozott a külügyminisztériumban, illetve diplomataként, továbbá az MTA Közgazdaságtudományi Intézetben, a Magyar Külügyi Intézetben, az Országos Tervhivatalban és más közgazdasági műhelyekben. Több könyve és több száz cikke jelent meg Kína gazdaságáról.⁶

A történész Józsa Sándor szintén az 1950-es évek elején a magyar diákok első csoportjával került a frissen megalakult Kínai Népköztársaságba. Egész életében a magyar–kínai kapcsolatok területén dolgozott. Egyetemi éveivel együtt élete során összesen 12 évet élt Pekingben, nagyon különböző történelmi korszakokban, s diákok nemzedékeit ismertette meg Kínával. Könyvet írt Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia kapcsolatáról, és ő ültette át magyarra az utolsó kínai császár, Puyi önéletrajzát. *A vasúti őrházról a Nagy Falig, majd az ELTE Kelet-ázsiai Tanszékéig* címmel 2020-ban jelent meg igen olvasmányos önéletrajza.

Polonyi Péter 1954-ben ösztöndíjjal került a Pekingi Egyetemre, ahol kínai nyelvet és irodalmat tanult, s 1961-ben szerzett diplomát. Később a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban, majd az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében dolgozott. Rendkívül sokoldalú szerző volt, főleg a kínai társadalom és politika ér-

6 Halála előtt *Egy Kína-kutató magyar diplomata emlékei a XX. század második feléből* címmel megírta emlékiratait, de ezt egyelőre nem adták ki.

dekelte, de fordított kínai klasszikus és mai irodalmat, és írt kínai történelmi és társadalmi tárgyú könyveket és tanulmányokat is. Kína-útikönyv is fűződik a nevéhez, az 1990-es évektől pedig az újonnan kialakuló magyarországi kínai kolónia megismertetésében volt nagy szerepe.

Kalmár Éva 1956-ban kezdte meg tanulmányait a Pekingi Egyetem kínai nyelv és irodalom szakán, 1963-ban diplomázott. Elsősorban a klasszikus és a modern kínai irodalom foglalkoztatta, sokáig a kínai színháztörténet volt a fő kutatási területe, míg az elmúlt évtizedekben a kortárs kínai irodalom felé fordult. Az Európa Könyvkiadó szerkesztőjeként a keleti (kínai, japán, indiai, mongol, koreai stb.) irodalom kiadását gondozta, mintegy ötven könyv szerkesztése fűződik a nevéhez. Számos intézményben tanított, a Nobel-díjas Mo Yan egyik magyar fordítója.

A fentiek mellett természetesen sok más személyiséget is fel lehetett volna sorolni. Az 1960-as években még kijutott néhány diák Kínába – többek között a szerző szintén sinológus édesanyja, Mészáros Klára, aki az 1990-es években pekingi nagykövetségként szolgált, vagy Ferenczy Mária, a Hopp Ferenc Múzeum későbbi igazgatója –, ám a kapcsolatok mélypontján, a kulturális forradalom idején (Wang, 2020) az oktatási cserekapcsolatokat felfüggesztették, és csak az 1980-as években indultak újra. Az egyéb szektorális együttműködések is ekkor nyertek új lendületet, s a kapcsolatok annyira intenzívvé váltak, hogy egy-egy embert lehetetlen lenne kiemelni.

5. Befejezés

Bár a jelen kötet a magyar–kínai kapcsolatfelvétel 75. évfordulójára készült, tanulmányom nem erre az időszakra fókuszált, hanem – mintegy átnyúlva a Kínai Népköztársaság megalakulása és elismerése jelentette szakaszhatáron – egyrészt azt kívánta bemutatni, hogy milyen kapcsolatok voltak a két ország között 1949 előtt, milyen alapokra építhettek a felek, másrészt kik voltak azok az első magyarok, akik az új korszakban egész életüket Kína megismerésére és megismertetésére tették fel. Érdeemes lenne hasonló tanulmányt írni a másik oldalról, vagyis a Magyarországra látogató, nálunk tanuló vagy dolgozó kínaiakkal kapcsolatban is, hiszen a kapcsolatok alakításában ők is részt vettek és vesznek. Ma már a viszony olyan komplex, hogy

egyetlen ember át sem tudja látni az egészet, ezért a szaktudományok feladata, hogy az egyes területeken létrejött együttműködések bemutatását. Tanulmányom csak kiindulópont lehet a magyar–kínai kapcsolattörténet elmúlt 75 évének feltárásához, egyfajta ismeretterjesztő megalapozása komolyabb tudományos munkáknak. Egyben arra is szolgál, hogy emléket állítson a magyar–kínai kapcsolatok úttörőinek.

Felhasznált irodalom

- Arcanum Kézirókönyvtár. Verstar – ötven költő összes verse. Ady Endre. Kötetekbe nem sorolt versek. Fel Kínába! <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/ady-endre-13441/kotetekbe-nem-sorolt-versek-14E63/fel-kinaba-14F5E/>
- Baktay E. (1942). *A Háromszéktől a Himálajáig. Kőrösi Csoma Sándor életútja*. Budapest, Vörösvári Kiadóvállalat.
- Baldavári E. (szerk.). (2019). *Gonda: Sanghaj ultramodern magyar építésze*. Magyarország Sanghaji Főkonzulátusa.
- Biheguan Z. (2024). *Új korszak. A világ, amit Kína diktál. Kínai tudományos-fantasztikus regény 1908-ból*. Fordította Tokaji Zsolt. Budapest. (Megjelenés alatt.)
- Boros J. (2018). Már száz éve is kereskedtek kínaiak a Népszínház utcában. *444.hu* <https://444.hu/2018/09/28/mar-szaz-eve-is-kereskedtek-kinaiak-a-nepszinhas-utcaban>
- Diós I., & Viczián J. (szerk.). (1993–2010). *Magyar katolikus lexikon I–XV*. Budapest, Szent István Társulat. <http://lexikon.katolikus.hu/>
- Galla E. (1968). *Világjáró magyar irodalom. A magyar irodalom Kínában*. Budapest, Akadémiai.
- Goreczky P. (szerk.). (2019). *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- Ilkó K. (2012). Eskandély Máté: Egy középkori magyarországi remete Kínában? In Takó F. (szerk.). *Közel, s Távol. Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásaiból*. Budapest, Eötvös Collegium. 243–253.
- IPM 44(3), 30–38.
- Jamrik L. (2011). Az Osztrák–Magyar Monarchia kínai gyarmata. *Falanszter*, https://falanszter.blog.hu/2011/01/19/az_osztrak_magyar_monarchia_kinai_gyarmata
- Jordán Gy. (2005). *Tajvan története*. Kossuth.
- Józsa S. (1966). *Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia*. Budapest, Akadémiai.
- Kelecsényi Á. (2007). *A Selyemút rejtett kincsei. Stein Aurél és az Ezer Buddha barlangtemplomok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- Kovács Á. (2006). 185 éve született gróf Andrássy Manó. *Bányászattörténeti Közlemények*, 1(2), 59–64.
- Kubassek J. (1993). *Magyar utazók Ázsiában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kuo H. (2019). A kínai irodalmi alkotások ismertté tétele Magyarországon a kínai–magyar diplomáciai kapcsolatok felvétele után. In Goreczky P. (szerk.). *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet. 184–195.
- Mátyás A. R. (2023). „Tartós béke és változatlan barátság” – Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai kapcsolatairól A Qingdinasztia történeti vázlata (Qing shi gao) című történeti mű alapján. *Pályamunka*, 36. OTDK Humán Tudományi Szekció Orientalisztika I. tagozat.
- Mervay M. (2016). Császári és királyi hadifogoly-karrier Kínában: az átutazó, a balettmester és az építészek. *Irodalmi Jelen*. <https://irodalmijelen.hu/2016-dec-1-1700/mervay-matyas-csaszar-kiralyi-hadifogoly-karrier-kinaban-az-atutazo-balettmester>
- Mervay M. (2020). Komor Pál zászlaja. A cserben hagyott hazafi, a rászoruló sanghaji magyarok és zsidó menekültek megmentője. *Újkor.hu* <https://ujkor.hu/content/komor-pal-zaszloalja-a-sanghaji-magyar-hazafi-zsido-menekultek-megmentoje-es-a-kinai-magyar-kolonia-partfoga>
- Mervay M. (2023). *A cserben hagyott hazafi – Zsidómentés a háborús Sanghajban*. Könyv Népe Kiadó.
- Miklós P. (1959). *A tunhuangi Ezer Buddha Barlangtemplomok*. Budapest, Magyar Helikon.
- Miklós P. (1985). *Kínai művészet és műgyűjtés hazánkban*. In Ferenczy M. (szerk.). *Kína kultúrája Magyarországon*. Budapest, MTA Orientalisztikai Munkaközösség. 27–30.
- Molnár F. (1917). *Ismerősök. Feljegyzések, krónikák*. Budapest, Franklin-Társulat. <https://www.gutenberg.org/files/69811/69811-h/69811-h.htm>
- Nagy M. & Apatóczy Á. B. (2020). Kína az ötvenes évek magyar diafilmjein és a korabeli magyar népszerű sajtóban. *Keletkutatás*, 2, 105–123.
- Poncellini, L. & Csejdy, J. (2010). *Hudec László*. Budapest, Holnap Kiadó.
- Salát G. (2004). A Vigília beszélgetése Csongor Barnabással. *Vigília*, 69(7), 544–549.
- Salát G. (2009). Budapesttől Pekingig: A magyar–kínai kapcsolatok története. *Konfuciusz Krónika*, 3(2), 8–11.

- Salát G. (2023). Kína és Magyarország: A Szent István-i államalapítástól napjainkig. *Passages: Az Orient Projekt magyar-ázsiai kapcsolattörténeti platform évkönyve*, 1. 267–297. <https://doi.org/10.59608/pas2023a019.00>
- Salát G. (2024). *A titkos barlang kincsei. Stein Aurél és Dunhuang befalazott könyvtára*.
- Sárvári B. & Trautmann L. (2019). A magyarországi Kína-kutatások korszakai 1949–2018 között. In Goreczky P. (szerk.). *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet. 156–183.
- Szobolevszki S. & Vida I. (szerk.). (2001). *Magyar-kínai kapcsolatok 1956–1959*. Budapest: MTA Jelenkor-kutató Bizottság.
- Tarrósy I. & Vörös Z. (2019). Kínai–magyar együttműködés a felsőoktatásban és a kutatásban: Hetven év áttekintése a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok fényében. In Goreczky P. (szerk.). *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet. 196–213.
- Tokaji Zs. (2021). „Méltán nevezhetni chinai Homérnak”. A Dalok könyvével (Si king) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada I. *Távoleleti Tanulmányok*, 12(1), 26–56. <https://doi.org/10.38144/TKT.2020.1.2>
- Vámos P. (2003). *Magyar jezsuita misszió Kínában*. Budapest, Akadémiai.
- Vámos P. (2004). Magyar misszionáriusok Kínában. A magyar külmissziós mozgalom belpolitikai háttere az 1920–1930-as években. *Vigilia*, 69(7), 523–530.
- Vámos P. (2020). *Magyar-kínai kapcsolatok, 1949–1989*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem.
- Wang Q. (2020). A mélypontra sodródott kínai–magyar kapcsolatok (1960–1976). *Külügyi Szemle*, 19(4), 66–81. https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.4.05
- Zichy J. (2013). *Gróf Zichy József utazásai I–II*. (Ázsiai útinapló 1875–76; Amerikai útinapló 1877). Budapest, Széphalom Könyvműhely – Országos Széchényi Könyvtár.